

Značky na okrajích archů některých německých známek

V minulém čísle jsme se v rubrice Znalecká hlídka zabývali otázkou, kterou mi položil jeden z návštěvníků středěční bezplatné poradenské služby Domu filatelie. Šlo o „vynechané“ místo v obrazu starorakouské známky 60 h 1908, které se po prohlídce ukázalo jako podoba standardní, zatímco místo nevynechané jako důsledek tiskové nahodilosti. Středěční porady jsou v důsledku epidemie samozřejmě přerušeny, ale témat z těch předchozích máme v zásobě tolik, že nám vydrží i na delší dobu. Dnes se podíváme na jedno, které jako „problém“ naše sběratelé asi překvapí – jde o tisková označení na okrajích archů známek starých emisí Německa. Překvapí proto, že na našich známkách těmto označením věnujeme pozornost jaksi samozřejmě, a tak nás udiví, že tomu tak v zahraničí leckde není.

FRANTIŠEK BENEŠ

Označení tiskových desek jsou stará vlastně jako známky samy – nesly ho už archy první známky světa, britské Black Penny, a to „klasicky“ umístěné v levém dolním rohu archu.



Pošta tehdy k zabezpečení známek před paděláním přistupovala stejně zodpovědně jako k zabezpečení bankovek, a to hned z několika směrů pohledu. I ony byly zhotovovány obtížně napodobitelným tiskem z hloubky (rytina) a razítkovány měly být kontrastně působící barvou (černé a modré známky červeně, což se neosvědčilo, takže byla barva známek po čase



změněna na červenou /tzv. One Penny Red/ a razítek na černou). Aby nebylo možné dva či více exemplářů orazítkovaných pouze na okrajích jen tak jednoduše rozstříhat a sestavit z nich jeden „nepoužitý“, byly známky v dolních rozích opatřeny písmeny, jejichž kombinace určovala konkrétní pole v archu (každá známka v archu měla jinou kombinaci těchto písmen).

Později šla britská pošta ještě dál a u modré dvou-penny z roku 1858 poprvé uvedla číslo tiskové desky přímo v obrazu každé známky, vždy ve svislém ornamentu vlevo a vpravo, a písmena umístila poprvé ve všech čtyřech rozích, a to křížem, aby ještě více ztížila možnost opětovného použití rozstříhaných, jen na okraji orazítkovaných známek (ke zhotovení „dokonalého“ padělku by teď musely být použity např. dvě poloviny excentricky orazítkovaných známek pocházejících ze stejného pole, jinak by pečliví pošťáci nepřehlédli nesprávnou kombinaci písmen).



Tato opatrnost se však ukázala jako přehnaná a britská pošta od takového hyper podrobného označování časem ustoupila. I tak to ale mělo důsledek, že známky takto označené se staly předmětem hlubokého studia, sběratelé se na jeho základě pokoušeli sestavit rekonstrukce jednotlivých desek, tisíce a tisíce identifikovatelných variant popisovala neobyčejně rozsáhlá literatura – ale protože žádný strom neroste do nebe, většinu zájemců kolosalnost a doslova fyzická nevládnutelnost této problematiky nakonec odradila. Britské katalogy se sice označování desek a identifikaci známek z nich u svých klasických vydání nadále věnují, ale zlaté doby zájmu o toto téma jsou už zřejmě nenávratně pryč – což se přirozeně projevuje i v cenách, jak je můžeme sledovat na trhu. (Tato zkušenost nám budiž poučením, že nic se nemá přehánět, tedy ani hloubka specializace, což samozřejmě platí i pro naše známky.)

Opačným případem jsou staré známky německé, u nichž se specializace ubírala jiným směrem – a do jisté míry ubírá vlastně dosud. Nemusí přitom jít ani o klasiku, stačí se podívat na celkem běžně dostupná vydání meziválečná a poválečná. Pokud zůstaneme u údajů vytištěných na okrajích archů, u většiny z těchto vydání nejrozšířenější specializovaný katalog Michel

Jeden z největších neupotřebných bloků One Penny Red na světě, navíc rohový s deskovým číslem 42, se nachází ve sbírce českého filatelisty.

uvádí a oceňuje jen označení „HAN“, a jen u málokterých zmiňuje i označení další, která na okrajích archů známek z té doby můžeme nalézt. To přirozeně převkazuje některé naše sběratele, kteří se s takovým označením setkají, a tak jsem se na základě dotazů vznesených v *poradenské službě* tomuto tématu rozhodl věnovat dnešní článek.

Začneme přitom od Adama. Co vlastně na okrajích archů známek vůbec můžeme najít? Jak jsme řekli, už u té první na světě bylo vlevo dole deskové číslo a na všech čtyřech okrajích text se stručným vysvětlením, že známky stojí jednu penci, v řádce je jich dvanáct, celý arch stojí jednu libru (známek v něm bylo 240) a jak se mají známky nalepit na dopis. Podobné „provozní pokyny“ a později i propagační a vysvětlující texty se vyskytují na okrajích archů známek mnoha států, v tomto článku ale nejsou předmětem našeho zájmu – i když jejich provedení někdy může napomoci k identifikaci desky, z níž byl arch vytištěn. My se budeme věnovat „provozním“ a jim podobným označením, vzniklým v podstatě ze čtyř důvodů.

Prvním a nejstarším, jak jsme ukázali, bylo deskové číslo (nebo značka sestávající z čísla a/nebo písmene, popřípadě z jiného znaku). To na okraj archu z evidenčních důvodů umisťuje tiskárna zpravidla v souladu s přáním zákazníka, tedy příslušného poštovního operátora.

Druhým je ryze technické označení tiskárny, jímž je opatřena konkrétní tisková deska (jde o například o různé vrypky, u našich Hradčan třeba do počítadel, mohou se ale nacházet i na samotné známce – příkladem jsou různé počty vrypů v pravém dolním rohu známek 60 h Komenský 1957, dále o číslice, často zobrazené zrcadlově převráceně, apod.), nebo dokonce jen jedna z desek v tiskové formě.

V obou případech jde o označení řečnické či *provozní*, plnící určitý účel ve fázi přípravy a průběhu výroby známek a pak i jejich distribuce a případně i skladové evidence, ochrany před paděláním a podobně.

A protože si pošty brzy povšimly zájmu filatelistů o tato označení, začaly jej využívat ke zvýšení prodeje známek, které vlastně z kategorie poukázek na poštovní služby přešly do kategorie předmětů sběratelského zájmu – vytvořily tak důvod, aby zákazník koupil další potištěný papírek za plnou cenu, ale službu nečerpal. Desková označení zhotovená především pro tyto „sběratelské účely“ a z výrobních či provozních důvodů zcela nepotřebná se vyskytují velmi často, příkladem nám blízkým jsou některé emise protektorátu, na nichž se u některých hodnot nacházejí na stokosovém archu třeba i dvaatřicetkrát a na dalších arších stejné hodnoty znovu, ale v jiné podobě (hvězdičky a křížky, navíc v různých počtech). V našem přehledu tato „umělá“, pro filatelisty zhotovená označení tvoří skupinu číslo tři.

Poslední, čtvrtou skupinou, kterou se budeme zabývat, jsou už zmíněná označení HAN (nebo i H.A.N.), nacházející se na okrajích některých archů německých emisí, vydaných v letech 1902 – 1966. Sestávají obvykle (ne však vždy) ze tří písmen (nebo jen písmene H) a řady číslic (někdy jen z těchto číslic), přičemž výraz HAN je zkratkou výrazu *Hausauftragsnummer* (=

domácí objednávkové číslo). Jde tedy o číslo objednávky pošty nebo ministerstva pošt (či jiné, tím pověřené instituce), pod nímž byla objednávka na vytištění určité známky nebo části jejího nákladu vystavena a v tiskárně evidována. U některých známek se tedy vyskytuje jen jedno takové číslo, u jiných i několik, jak byly postupně na základě více objednávek dotiskovány.

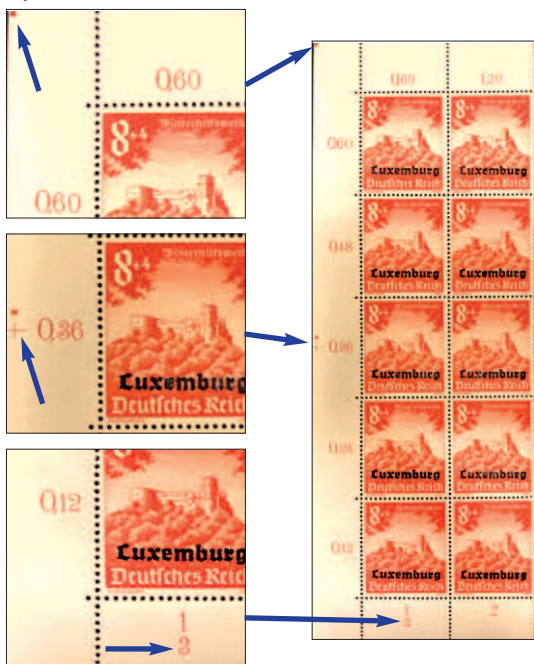
K této označením si pro úplnost přičtete další skupinu provozních označení – počítadla na okrajích archů, sloužící ke snadnější evidenci počtu, a tím i hodnoty zbytku známek z částečně rozstříhaného nebo roztrhaného archu na poštovní přepážce.

U nás máme v otázce deskových čísel, značek a počítadel našich emisí vcelku jasno – zjednali jej už naši předchůdci, většinou hned po vydání známky. Katalogy zabývající se tímto tématem vycházely už za první republiky (desková čísla podrobně uváděl například katalog V. Eksteina), novější objevy jsou spíše výjimečné. Jiný přístup můžeme pozorovat u sběratelů rakouských – tamní literatura se o deskové značky po dlouhou dobu nezajímala skoro vůbec, některé (například na známkách s přetiskem PČ 1919) dokonce objevili a popsali až naši badatelé. O situaci v Německu jsem se už zmínil, nejrozšířenější specializovaný katalog Michel se po dlouhou dobu deskovými čísly a značkami nezabýval téměř vůbec (i když zkratku Pl.-Nr. = *Plattenummer* = deskové číslo ve vysvětlivkách uvádí). Tuhle mezeru napravuje opatrnými krůčky, nese systematicky a vlastně spíše nahodile až v poslední době. To samozřejmě značně ztěžuje zájemcům o toto téma orientaci, ale má to i druhou, světlejší stránku. Většina sběratelů se zabývá jen tím, co je popsáno v katalogu, a to už od nejstarších filatelistických dob (příkladem je paní Bouchardová z Bordeaux, objevitelka většiny modrých a červených Mauritiů Post Office, která v šedesátých letech 19. století tyhle světové rarity s lehkým srdcem měnila za jiné známky, protože je prostě nenašla v Lallierově albu). My jsme si ale tohoto tradičního filatelistického zvyku dobře vědomi a podle toho se můžeme zařadit. Mauritie díky tomu sice nejspíš nezískáme, ale to nám nebrání zaměřit se na jiné zajímavosti.

Postup je jednoduchý: Pokud budeme mít možnost, vždycky si při nákupu nebo výměně vyberme známku s okrajem, na němž je něco vytištěno. U německých známek to není zrovna jednoduché, protože spousta okrajů vzala za své, když je sběratelé vlepovali (nálepkou nebo v pošetce) do alb s předtištěnými políčky – přečnávající okraj prostě utrhli, ale ne vždy, někdy jej pouze zahnul dozadu, a pokud se nepřilepil na zadní stranu známky, lze jej opět opatrně narovnat. Takže – i nejběžnější známky prohlížet i zezadu! Samozřejmě ale existují i známky uchovávané v zásobnicích, u nichž je okraj v původním stavu. Z toho, co na něm může být vytištěno, nás teď vcelku nezajímají různé nápisy, ale ani počítadla. Soustředíme se na vrypky, číslice a čísla, které jsou umístěny excentricky vůči obrazu přilehlé známky, popř. i na písmena a jejich kombinace. A protože taková označení nejsou ve většině případů v katalogích oceněna, je naděje, že je získáme za cenu běžné známky nebo jen nepatrně draž. Přitom může jít i o vzácnosti, oceněné v některém

z příštích vydání katalogu. Ale i pokud už výjimečně v katalogu oceněna jsou, můžeme využít skutečnost, kterou ne každý zaznamenal. Zatímco „tradiční“ cenové záznamy známek prošly letitým vývojem, v jehož průběhu v zájmu prodejnosti katalogu neustále stouply, až se zcela odtrhly od reality, o dodatečně zařazovaných specialitách obecně platí, že jsou hodnoceny mnohem střídlivěji, takže mají nesrovnatelně blíže ke skutečným tržním cenám (koeficient jejich přepočtu z Michel Eur na koruny je tedy naprosto jiný).

Teoreticky jsme tedy téma probrali, a teď praktické ukázky podle zásady *jednou vidět je lepší než stokrát slyšet*.



Vcelku běžný příklad: Archy původního vydání – i ty s přetiskem – jsou na všech čtyřech okrajích opatřeny počítadly; ta jsou poměrně běžná a cenu známky příliš nezvyšují. Pro úplnost uvedme, že dolní počítadla v tomto případě označují počet zbylých sloupců a horní hodnotu zbylých známek v těchto celých sloupcích (arch obsahuje 50 známek uspořádaných do 5 řad a 10 sloupců), pokud byl trhán zprava po sloupcích. Počítadla vlevo označují hodnotu zbylých známek v neúplném, odshora trhaném sloupci. Pokud bychom měli možnost vybrat si ze známek s počítadlem, doporučuji to vlevo uprostřed – je na něm rozměrovací křížek a další bod. Za pozornost stojí i horní rohová známka, protože na jejím okraji se vlevo nahoře nachází bod, který bývá často odříznut. Nic z toho u této emise katalog Michel zatím nevede, ale co není dnes, může být zítra (u některých emisí už teď uvádí za počítadla příplatek). Povšimněte si však hlavně trojky vlevo dole, to už není počítadlo, ale deskové číslo, v katalogu Michel rovněž zatím nevedené. To už za koupi stojí! (I když čísla umístěná v rohu jsou běžnější než ta umístěná jinde, protože rohové kusy a čtyřbloky si sběratelé kupovali častěji než kusy a bloky krajové.)

1940, 5. Nov. Winterhilfswerk: Bauwerke. Wüst; StTdr. Bogen (B) (10×5) und Markenheftchen (MH); oWz.; gez. K 14.

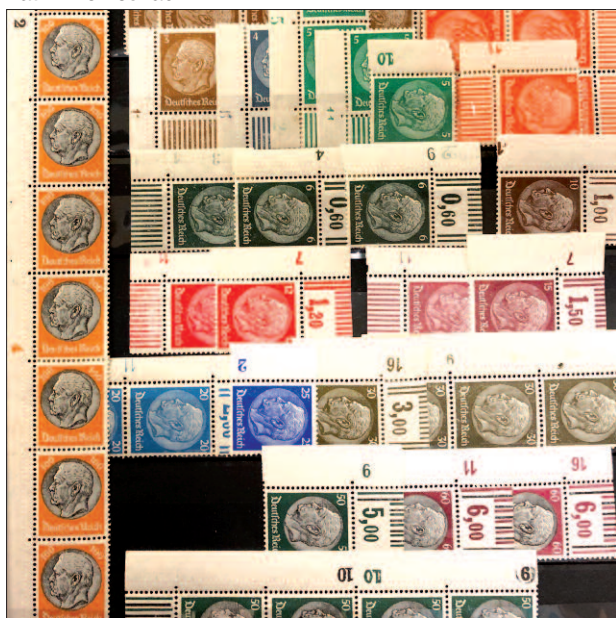


			**	⊙	⊠	
751	3+ 2 (Pf)	dunkelbraun (B) (MH)	kt	1,20	-60	2,50
752	4+ 3 (Pf)	schwarzblau (B)	ku	4,—	1,—	4,—
753	5+ 3 (Pf)	smaragdgrün (B) (MH)	kv	1,20	-60	1,80
754	6+ 4 (Pf)	schwarzgrün (B) (MH)	kw	1,40	-60	1,20
755	8+ 4 (Pf)	dunkelrotorange (B) kx		6,—	1,10	4,—
756	12+ 6 (Pf)	karmínrot (B) (MH)	ky	1,50	-60	1,80
757	15+10 (Pf)	dunkelbraunkarmin (B)	kz	6,50	3,50	7,—
758	25+15 (Pf)	vio'ultramarin (B)	la	8,50	3,50	7,50
759	40+35 (Pf)	schwärzlichrotlila (B) lb		16,—	8,—	15,—
		Satzpreis (9 W.) * 12,—		40,—	19,—	
		FDC				350,—
753 Uo	oben ungezähnt (aus MHB)		*	**	⊙	⊠
754 Uu	unten ungezähnt (aus MHB)		300,—	1300,—	—	—
			300,—	1300,—	—	—

Auflagen: unbekannt Gültig bis 30.6.1941

Záznam stejné emise bez přetisku, uvedený v nejnovějším vydání specializovaného katalogu Michel. O deskových číslech tu není ani zmínka...

Dole ukázka různé podoby deskových označení emise Hindenburg ze 30. let. Ani o nich katalog Michel zatím nic neuvádí.





Atraktivní jsou desková čísla známek Svobodného města Gdaňsk.

Slibnou vlašťovkou jsou deskové značky známek Generální gubernie, které Michel před časem do katalogu doplnil – i když se záznamy tak nízkými, že naprosto neodpovídají jejich vzácnosti. To je ale pro informovaného zájemce samozřejmě spíše výhoda.

Vedle vrypů byly použity k označení desek známek GG i římské číslice, nebo dokonce kombinace číslic římských a arabských; i ty Michel už vede (opět ale do- sud za neúměrně nízkou cenu).



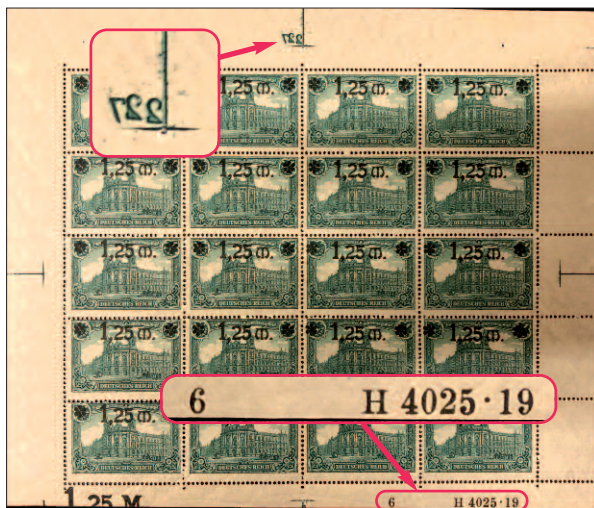
Některé desky mají naznačené deskové číslo na dvou nebo více místech, provedeno však nakonec bylo jen jedno a ostatní mají jen ono „naznačení“ – i to však samozřejmě stojí za pozornost.



Gdaňské známky s deskovými čísly se vyskytují i s přetiskem Německá říše, v této podobě je už katalog Michel vede, ale zatím nehodnotí (ceny jsou proškrtnuty, což může vyvolávat velmi slibný dojem, ale i když jde o opravdu vzácné exempláře, raději s optimismem nepředbíháme).

Randstücke mit Plattennummer:					
728	Pl.-Nr.	Randstück mit Plattennummer 1 (in Spiegelschrift)	---	*	**
729	x Pl.-Nr.	Randstück mit Plattennummer 2 (in Spiegelschrift)	---	---	---
729	y Pl.-Nr.	Randstück mit Plattennummer (in Spiegelschrift)	---	---	---

Některé známky na okrajích archu nesou označení více, v tomto případě nahoře je (zrcadlově převrácené) deskové číslo původní známky, dole uprostřed zřejmě číslo desky přetiskové, dole vpravo HAN vážíci se k přetisku (tedy pořadové číslo objednávky jeho provedení), ovšem jen se zkratkou H, vlevo dole je zopakována nová nominální hodnota jednotlivé známky. Dekorativní, co říkáte?





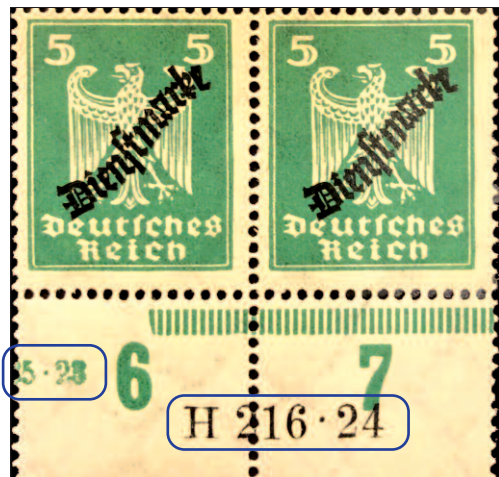
Označení HAN má tu mrzutou vlastnost, že je často provedeno uprostřed pod vodorovnou dvoupáskou známek, nebo na boku dvoupásky svíslí. To vedlo k tomu, že mnoho takových označení bylo roztrženo, a tím vlastně zničeno. O to vzácnější pak jsou ta zbylá kompletní. Zde kompletní HAN sestávající pouze z čísla, bez písmenové zkratky.



I první německé služební známky mají HAN provedený jen v podobě čísla, bez písmen.

Dole řídky případ, kdy je HAN umístěn jen pod jednou známkou. V tomto případě jde o tak vzácné označení, že je jeho cena v katalogu proškrtnuta. Přitom taková nenápadná věc, že by to do ní jeden ani neřekl, že?

	H 1343.27	25,-	90,-	180,-	---
	H 2014.27	25,-	90,-	180,-	---
	H 2772.27	25,-	90,-	180,-	---
109 HAN A	H 7772.23	---	---	---	---
	H 588.24	22,-	80,-	160,-	250,-
	H 4465.26	22,-	80,-	160,-	250,-



Přetisková vydání mohou mít označení HAN dokonce dvojí. První, vztahující se k původní známce, a druhé k přetisku. Michel obvykle vede obě varianty, označení H216.24 však kupodivu neuvádí (je otázkou, zda je tak vzácné, nebo je v katalogu chyba).

Někteří čeští sběratelé se o označení na okrajích archů německých známek zajímali už za první republiky. Důkazem je známka 1 RM/1 G z roku 1939 (tedy z údobí počátku protektorátu), kterou si do sbírky už tehdy koupil pardubický filatelista rovnou v rohovém šesti-bloku, aby měl v jeho rámci pohromadě všechna označení na jejím okraji. Udělal to bez ohledu na skutečnost, že katalogy nic takového tehdy neuváděly. To je správný přístup, kterým bychom se měli inspirovat. Jednotlivých sérií jsem totiž viděl už mnoho, jednotlivých krajových kusů s deskovým označením několik, ale blok s oběma označeními jen tenhle jediný!



Tak rozsáhlé, a přitom ze studijního hlediska překvapivě zanedbané téma, jakým jsou označení na okrajích archů některých starších německých známek, lze na malé ploše, kterou máme ve Filatelii k dispozici, samozřejmě jen naznačit. I tak ale tato úvodní informace může být užitečná pro zvědavé sběratele, kteří se díky ní mohou pokusit zalovit na tomto dosud nezoraném poli. Jde totiž o jeden z mála případů, kdy za málo peněz můžeme získat opravdu hodně muziky. Všem, kdo se do toho pustí, samozřejmě přeju úspěch! ■